

ประวัติผู้แต่ง ที่มาของเรื่องและทะเลงพ่ายในฐานะมหากาพย์.

ในบทนี้ผู้เขียนแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 หัวข้อ คือ

- 2.1 ประวัติของผู้แต่งเรื่องทะเลงพ่าย
- 2.2 ที่มาของเรื่อง
- 2.3 ลิลิตทะเลงพ่ายในฐานะมหากาพย์ของไทย

2.1 ประวัติของผู้แต่งเรื่องทะเลงพ่าย

การกล่าวถึงวรรณคดีเรื่องใด ๆ ก็ตาม ถ้าละเอียดที่จะกล่าวถึงนักประพันธ์ หรือกวีผู้แต่งวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ เสียแล้ว ย่อมขาดหลักสำคัญประการหนึ่งในการประเมินคุณค่าของวรรณคดีนั้น ๆ คั้งนั้น ก่อนที่จะศึกษาวรรณคดีเรื่องลิลิตทะเลงพ่ายอันเป็นวรรณคดียอดเยี่ยมเรื่องหนึ่งของไทย ก็จะต้องกล่าวถึงผู้แต่งวรรณคดีเรื่องนี้เสียก่อน

กวีผู้แต่งวรรณคดีเรื่องนี้ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นเชื้อพระวงศ์พระองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีสมณศักดิ์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา พระองค์มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าवासูกกรี เป็นพระเจ้าลูกเธอขององค์ที่ 28 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระมารดา คือ เจ้าจอมมารดาจ้อย ซึ่งต่อมาได้เป็นท้าวทรงกันดาล ในรัชกาลที่ 3¹

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประสูติ ณ วันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น 5 ค่ำ ปีมะจูดศักราช 1152 ตรงกับวันที่ 11 ธันวาคม พุทธศักราช 2333 เมื่อพระชนมายุได้ 12 พรรษา พระองค์ได้ทรงบรรพชาเป็นสามเณร คือ เป็นทางนาค เมื่อกรมพระราชวังหลังทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เมื่อวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 8 ปีมะจูดศักราช 2345 ขณะเป็นสามเณรประทับอยู่ ณ วัดพระเชตุพน และทรงศึกษาอยู่ในสำนัก

¹ เก็บความจาก ประพันธ์ ศรีณรงค์, สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอุดมศึกษา, 2505), หน้า 209 - 210.

ของสมเด็จพระวันรัต (หรือสมเด็จพระพนรัตน์)¹ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลก ระหว่างที่เป็นสามเณรนี้เอง มีพระประวัติกล่าวว่า พระองค์เคยเสด็จ
ไปนมัสการพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี สุนทรภู่ กวีเอกของไทยท่านหนึ่งก็ได้กล่าวไว้
ในคอนหนึ่งของนิราศพระบาทว่า

"เจ้าเณรน้อยเสด็จมาคูนารัก พระกลดหักทองขวางกางถวาย"²

กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเป็นสารเณรตลอดมา เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สวรรคตนั้น พระองค์มีพระชนมายุได้เพียง 19 พรรษา

พระองค์ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุในสมัยรัชกาลที่ 2 พุทธศักราช 2354
สมเด็จพระสังฆราช (สุก) เป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระวันรัต พระอาจารย์ของพระองค์
เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่อผนวชแล้วมีพระสมณฉายาว่า สุวัณณรังสี และยังคงประทับ
อยู่ในวัดพระเชตุพนนี้เอง เพราะพระราชวงศ์เห็นว่า พระอาจารย์ (คือสมเด็จพระ-
วันรัต) เป็นผู้มั่นคงในพระศาสนา ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด และยังทรง
ความรุ่มอกเยี่ยมอีกหลายอย่าง ทั้งที่พระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ (กมล โกวิท)³ กล่าวไว้
ในหนังสืองานนักขัตฤกษ์ประจำปี 2503 ว่า

สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงศึกษาเล่าเรียน
หนังสือไทย ขอม และภาษาบาลี ตลอดทั้งวิธีสังเลขยันต์ใน

¹สมเด็จพระวันรัตหรือสมเด็จพระพนรัตน์ คือ พระพิมลธรรมในสมัยพระเจ้า
กรุงธนบุรี ซึ่งถูกถอดและถูกเขียน เพราะไม่ยอมถวายบังคมพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ใน
รัชกาลต่อมา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดฯ ให้เป็นพระพิมลธรรมตามเดิม

²สมเด็จพระยาตากำร่าราชานุภาพ, "นิราศพระบาท," ชีวิตและงานของ
สุนทรภู่ (พระนคร : บรรณศิลป์, 2516), หน้า 135.

³ปัจจุบัน (2519) เป็นพระเทพโศภน พระราชาคณะชั้นเทพ.

สำนักสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพน สมเด็จพระวันรัต
 องค์นี้เป็นผู้เชี่ยวชาญทางอักษรสมัยและเวทมนต์ยิ่งนัก
 โดยเฉพาะภาษามคธบาลีนั้นมีความรู้แตกฉานมาก ไคยพนธ์
 หนังสือเป็นภาษามคธไว้ 3 เรื่อง 1. สังคีตยวงศ์
 2. จุลยพจนานุกรม พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, 3. มหาพจน
 นานุกรม พงศาวดารมอญราชธานีราช เล่ากันว่า ท่านรับตำรา
 พิเศษสงครามและคัมภีร์ต่าง ๆ สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งอยู่กับ
 สมเด็จพระวันรัตวัดป่าแก้ว ก็ตกมาอยู่ที่วัดพระเชตุพนด้วย
 ฉะนั้น สมเด็จพระพรหมญาณสังขรณ์ในรส ซึ่งทรงประกอบ
 คเวศนพระสติปัญญาและปฏิภาณเฉียบแหลม จึงทรงศึกษาได้แตก
 ฉานทางทางคคโลกคคิธรรม¹

เมื่อทรงย่นาขเป็นพระภิกษุไค้สัก 3 พรรษา สมเด็จพระวันรัตก็มรณภาพ ยัง
 ไม่ทันจะไปรคทา ใค้ผู้ใดเป็นอธิบดีสงฆ์ในวัดพระเชตุพน ประจวบกับไค้ล้กำหนดพระราช
 พระกรฐิน พระสงฆ์ในวัดพระเชตุพนจึงเตรียมจะอุปโลกันพระกรฐินถวายพระราชาคณะที่
 รองลงมา ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จไปพระราชทานพระกรฐิน
 ถึงวัดพระเชตุพน มีรับสั่งใค้กรมสมเด็จพระพรหมญาณสังขรณ์ในรส ตั้งแต่ยังไม่ไค้ทรงกรม
 เป็นอธิบดีสงฆ์ครองวัดพระเชตุพน สมเด็จพระพรหมญาณสังขรณ์ฯ ทรงสันนิษฐานว่า ในเวลา
 เดียวกันนั้นคงจะทรงตั้งใค้เป็นพระราชาคณะด้วย สมเด็จพระพรหมญาณสังขรณ์ฯ ไค้ทรง
 อธิบายค้ไปว่า แต่เดิมประเพณีการแต่งตั้งเจ้านายที่ทรงผนวชใค้เป็นพระราชาคณะเป็น
 แต่พระราชทานพักแฉกเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงตั้งกรม-
 สมเด็จพระพรหมญาณสังขรณ์ฯ เป็นพระราชาคณะ ก็คงจะเป็นไปในท่านองเดียวกัน และ
 ทรงตั้งเมื่อวันเสด็จไปพระราชทานพระกรฐินนั่นเอง ขณะเดียวกันกับรับสั่งใค้ครองวัดและ
 รับสั่งใค้ครองกรฐินในปีนั้นด้วย กรมสมเด็จพระพรหมญาณสังขรณ์ฯ ถวายพระพรว่า ไม่ได้เตรียม

¹พระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ (กมล โกวีโฑ), หนังสืองานนักขัตฤกษ์ประจำปี 2503,
 อ้างถึงใน ประพจน์ ศรีณรงค์, สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร :
 ห้างหุ้นส่วนจำกัดอุดมศึกษา, 2505), หน้า 213.

ห้องอบโลกน์ไว้ มีรับสั่งว่า ไม่เป็นไรเมื่อไม่ได้ทรงทองไว้ ให้องค์อื่นว่าแทนก็ได้ จึง
เลยเป็นธรรมเนียมในวัดพระเชตุพนต่งแต่นมาว่า พระราชาคณะผู้จะครองกุฏิไม่ต้อง
ว่าอบโลกน์จนครบเท่าทุกวันนี้

จะเห็นได้ว่า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ได้เป็นพระราชาคณะและอธิบดี
สังฆวิคพระเชตุพน ทั้ง ๆ ที่ทรงผนวชเป็นพระภิกษุได้เพียง 3 หรือ 4 พรรษาเท่านั้น
ดังนี้ ย่อมเย็บเครื่องยืนยันว่า พระองค์มีพระปรีชาสามารถทางการปกครอง ซึ่งพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยคงจะแจ้งในพระราชหฤทัยเป็นอย่างดีจึงได้โปรดฯ ให้ดำรง
ตำแหน่งดังกล่าว

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนี้เองที่พระองค์ท่านได้ทรงกรม
เป็นครั้งแรก เป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์ การทรงกรมครั้งนี้สมเด็จพระ
พระยาคำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้ในหนังสือเรื่อง ประวัติบุคคลสำคัญ หน้า 294
ว่า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส คงจะได้เป็นกรมหมื่นเมื่อปีชวด จุลศักราช 1178
ซึ่งตรงกับพุทธศักราช 2359 และในช่วงนี้เองพระองค์ได้เป็นพระอาจารย์ของเจ้านาย
หลายพระองค์ด้วยกันแม้แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังทรงพระเยาว์
ก็ได้ทรงศึกษาอักษรวิเชียร พระพุทธวจนะและวิชาการคัมภีร์โลกต่าง ๆ ในสำนักกรมสมเด็จพระ
ปรมานุชิตชิโนรสด้วย

เมื่อปลดแค้นคืนใหม่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดฯ ให้รวมวัด
ในแขวงกรุงเก่า เข้าด้วยกัน จัดขึ้นเป็นคณะกลางอีกคณะหนึ่ง ให้กรมสมเด็จพระปรมานู
ชิตชิโนรสทรงบังคับบัญชาเสมอพระราชาคณะ การแต่งตั้งครั้งนี้กระทำเมื่อคราวปฏิ
สังขรณ์วัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ 3 นี้เอง

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระ
องค์ก็โปรดฯ ให้ตั้งพระพิธีมหาสมณุตมาภิเศกที่วัดพระเชตุพน ทรงเลื่อนกรมหมื่นนุชิตชิโนรสฯ
เป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสฯ เมื่อวันศุกร์ เดือน 9 ขึ้น 5 ค่ำ ปีกุน พุทธศักราช
2394 ดังมีข้อความตอนหนึ่งในสำเนาประกาศว่า :

... ส่วนกรมหมื่นนุชิตชิโนรสเล่า ก็เป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ใน
แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น¹ และไคทรงผนวช
รับพระฉายพระบวรพุทธศาสนาภาษานาน ทรงพระปรีชาชาญ
ฉลาดรอบรู้ในพุทธศาสตร์แบบอย่างโบราณราชประเพณี และ
ในทางปฏิสน์การปราศรัย แลว่ามีพระหฤทัยโอบอ้อมอารีเป็นที่
สนิหเสนาหาแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ทั่วไป และได้เป็นครูอา-
จารย์ครูฐานิยบุคคลแห่งราชตระกูลวงศ์และมุนาชน เป็นอันมาก
ควรที่-จะ เป็นประธานาธิบดี มีอิสรียยศยิ่งกว่าบรรดาคนานิกร
สงฆคามวาสี อรัญวาสี ปักข์ไคฝ่ายเหนือทั้งปวง เมื่อบุรุษรัตน
อันล้ำเลิศประเสริฐดุจนี้มีอยู่ ก็มีไคควรที่จะยกย่องพระราชา
คณะองค์ไคองค์หนึ่ง แมถิงจะมีสติปัญญาคุณธรรมที่ตระกูลเป็น
อย่างอื่นให้มีอิสรียศฐานานุกิตติยงกว่า จึงมีพระบรมราชโอง-
การมานพระบัณฑิรสรสีหนาท คำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าบรม
วงศ์เชอ กรมหมื่นนุชิตชิโนรสเป็นกรมสมเด็จพะปรมาณุชิต-
ชิโนรส ศรีสุคตชคิยวงศ์บรมพงศาธิบดี จักรีบรมนาถ ปฐมพันธ-
มหาราชวรารากร...²

กรมสมเด็จพะปรมาณุชิตชิโนรส สิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคชรา เมื่อวันศุกร์
เดือนอ้าย ขึ้น 9 ค่ำ ตรงกับวันที่ 9 ธันวาคม พุทธศักราช 2396 พระชนมายุได้ 63
พรรษา 4 วัน และในฐานะที่ทรงเป็นประมุขสงฆ์ที่พระบาทสมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงศรัทธามาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้เชิญเชิญพระศพจากวัดพระเชตุพนไปประดิษฐาน ณ
พระเมรุที่ท้องสนามหลวง แล้วพระราชทานเพลิงพระศพ เมื่อวันเสาร์ที่ 8 เมษายน ขึ้น
11 ค่ำ เดือน 5 พุทธศักราช 2397 เมื่อพระราชทานเพลิงพระศพเสร็จแล้ว พระบาท
สมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้เชิญพระอัฐิไปประดิษฐานไว้ที่พระตำหนักวัดพระ
เชตุพน และโปรดฯ ให้มีตำแหน่งฐานานุกรมรักษาศรีอัฐิต่อมา ถึงเวลาเข้าพรรษาพระองค์

¹ หมายถึงรัชกาลที่ 1.

² สมเด็จกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ประวัติบุคคลสำคัญ (พระนคร : มหา-
รัชตะการพิมพ์, 2509), หน้า 297 - 8.

ก็เสด็จพระราชดำเนินไปถวายพุ่มบูชาพระอิฐหูกบี่ เมื่อถึงวันเสด็จพระราชดำเนินพระราช-
ทานพระกรฐินที่วัดพระเชตุพน ก็โปรดฯ ให้เชิญพระอิฐไปประดิษฐานที่ในพระอุโบสถ ทรง
สักการะบูชาแล้วทอดผ้าไตรบี่ โปรดฯ ให้พระรฐานานุกรมพระอิฐสับปรกรณเป็นประเพณี
เช่นนี้ตลอดมาตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนกระทั่งถึงรัชกาลปัจจุบัน (คือรัชกาลที่ 9) นี้

ถึงรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนากรม
สมเด็จพระปรมาณูชิตีโนรสขึ้นเป็น "สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาณูชิตีโนรส"
ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งในประกาศสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ดังต่อไปนี้

...สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
พระอุปัชฌายจารย์ ได้ทรงรับมหาสมณุตมาภิเษกเป็นมหาสังฆ-
ปริณายก ปธานาธิบคีสงฆมาจนกาลบัดนี้ถึง 10 พรรษาแล้ว
แล้ว ทรงมีคุณูปการในทางพุทธศาสนกิจยิ่งนัก พระองค์มีพระ
ชนมายุเจริญยิ่งชนล่วง 60 พรรษา ประจวบอภิลักขิตสมัย
ครบรอบวันประสูติ ทรงบำเพ็ญพระกุศลเฉลิมพระชันษา
สมควรจะสถาปนาในสวนสมณศักดิ์ให้ปรากฏพระเกียรติยศยิ่ง
ขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเปลี่ยนค่านำ
พระนามเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-
วโรรส (มีสร้อยพระนามตามเดิม) เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศ
สืบไปชั่วกาลนาน

อนึ่ง เมื่อได้ทรงสถาปนา สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์
ปัจจุบันนี้แล้ว จึงทรงพระราชดำริถึงสมเด็จพระเจ้าบรม-
วงศ์เธอ กรมพระปรมาณูชิตีโนรส กับสมเด็จพระเจ้าบรม-
วงศ์เธอ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ผู้ได้ทรงรับมหาสมณุต
มาภิเษกเป็นมหาสังฆปริณายกปธานาธิบคีสงฆมาแต่อดีตกาล
ก็มีคุณูปการในทางพุทธศาสนกิจ ผู้สมัยนั้นมาเป็นอย่างไร สม
ควรจะสถาปนาพระสมณศักดิ์ขึ้นไว้เช่นเดียวกัน จึงทรงพระ-
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเปลี่ยนค่านำพระนามสมเด็จ-
พระเจ้าบรมวงศ์เธอทั้งสองพระองค์นี้เป็นสมเด็จพระมหาสมณ-
เจ้าตั้งแต่บัดนี้สืบไปควย¹

¹ราชกิจจานุเบกษา, พุทธศักราช 2464. เล่ม 38, หน้า 10 - 12.

กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส นอกจากจะทรงพระเกียรติคุณในทางคหิธรรมแล้ว ยังทรงสร้างพระเกียรติคุณในทางคหิโลกด้วย คือ ใ้รับยกย่องว่า ทรงเป็นรัคนกวีพระองค์หนึ่งในยุครัตนโกสินทร์ ได้ทรงนิพนธ์หนังสือทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองไว้หลายเล่ม ดังปรากฏรายชื่อต่อไปนี้ คือ

1. สรรพสิทธิคำฉันท์
2. สมุทรวนิษต์คำฉันท์ตอนปลาย
3. กฤษณาสอนน้องคำฉันท์
4. ฉันท์คุณหญิงสังเวทกล่อมช้างพัง
5. ฉันท์มาตราพฤติ
6. ฉันท์วรรณพฤติ
7. กภาพยัชฌไม้กล่อมช้างพัง
8. ลิลิตตะเลงพ่าย
9. ลิลิตกระบวนพยุหยาตราพระกรฐินสถลมารคและชลมารค
10. โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน เป็นโคลงกั้นบาทกฤษณ และวิวิธมาลี
11. ร่ายทำขวัญนาค
12. มหาชาติ 11 กัณฑ์
13. ปฐมสมโพธิกถา

นอกจากนี้ ยังมีโคลงฉันท์เบ็ดเตล็ด เช่น โคลงฤาษีคักตน โคลงกลบท เป็นต้น ข้อที่น่าสังเกตุก็คือ พระองค์ไม่ทรงนิพนธ์กลอนแปด ทั้งนี้ คงเป็นเพราะทรงเห็นว่า มีกวีผู้เก่งกลอนแปดอยู่แล้วหลายท่าน เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสุนทรภู่ เป็นต้น การที่จะแต่งผู้เป็นเรื่องยาก และตามปกติพระนิสัยของพระองค์นั้น สิ่งใดที่เห็นว่าเป็นดีแล้วก็ทรงยกย่อง เช่น มหาชาติกัณฑ์มหาพน ก็มีใ้ทรงแต่งแข่ง เพราะทรงเห็นว่า ของเดิมมีความดีเด่นอยู่แล้ว ก็ทรงยอม ไม่แต่งสู้

ในบรรคางานพระนิพนธ์ทั้งหมดนั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่า เรื่องลิลิตตะเลงพ่าย เป็นพระนิพนธ์เรื่องเยี่ยมของท่าน เพราะมีความดีเด่นต่าง ๆ นานา ซึ่งสะท้อนให้เห็น พระปรีชาสามารถของพระองค์ในทางกวีนิพนธ์ได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีใ้ทรง ตะเลงพ่ายตามลำพังพระองค์เอง หากแต่มีผู้ช่วยเหลือท่านหนึ่ง คือ พระองค์เจ้ากษัตริย์ ชัยกุมาร พระองค์ทรงกล่าวถึงผู้ช่วยในการนิพนธ์วรรณคดีเรื่องนี้ ว่า

ไพบูลย์ไคยบทเบื้อง	โบราณ รัตนา
รังสฤษฏ์พระหลานคุณ	คอบาง
<u>กษัตริย์ชัยกุมาร</u>	<u>สมมติ นามนา</u>
หนอบพิตรเจ้าชาย	เมื่อผู้สามทรง ¹

พระองค์เจ้ากษัตริย์ชัยกุมาร เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและเจ้าจอมมารคำอัมพา ในสมัยรัชกาลที่ 4 ใ้ทรงรับสถาปนาเป็น กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ และได้ว่ากรมพระอาลักษณ์ ขณะที่ทรงช่วยนิพนธ์เรื่องตะเลงพ่าย มีพระชนม์ไม่เกิน 18 พรรษา² นับว่าทรงมีความสามารถทางกวีนิพนธ์ตั้งแต่อายุยังน้อย

2.2 ที่มาของเรื่อง

003626

กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงกล่าวไว้ในตอนต้นเรื่องว่า "จักดำเนินใน เบื้อง เรื่องราชพงศาวดาร"³

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 164.

²ณัฐฉิ สุทธิสงคราม, พระประวัติพระนิพนธ์สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส (พระนคร : สำนักพิมพ์วรรณาคาร, 2515), หน้า 355.

³สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เรื่องเดิม, หน้า 2.

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวยืนยันได้ว่าเรื่องตะเลงพายมาจากพงศาวดาร หลังจากที่
ได้ศึกษาค้นคว้าแล้วปรากฏว่า พงศาวดารที่เวลานั้น คือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพราะเรื่องตะเลงพาย (ยกเว้นบทไหว้ครูตอนคน
บทนิราศ บทขอพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรในตอนท้ายรวมทั้งรายละเอียดบางตอน)
ดำเนินเรื่องราวและใช้โวหารตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารอย่างใกล้เคียงมาก

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ผู้เขียนนำมาใช้ประกอบการวิจัย¹ ปรากฏ
ว่ามีใจความสำคัญ ๆ ตรงกันทุกฉบับ ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างจากฉบับพันจันทนุมาศ ดังนี้

ครั้นลุศักราช 941 ปีเถาะ เอกศก (พ.ศ. 2122)² วัน
อาทิตย์ เดือน 8 แรม 13 ค่ำ สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า
ทรงพระประชวร ครั้น ณ วันอังคาร เดือน 12 แรม 2 ค่ำ
เสด็จสวรรคต พระชนมายุได้ 76 พระชนมวอยู่ในราชสมบัติ
22 ปี

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า พระชนมายุ 35 พระชนมว ได้
ขึ้นเสวยสมบัติ แต่งการถวายพระเพลิงสมเด็จพระราชาธิบดี
เสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวศรีแกมขอมอำมาตยวา แขนดิน
กรุงกัมพูชากรุงราชูณ ผู้ใดครองสมบัติจึกมักเป็นสันดานพาล
ทุจริตเหมือนพระเจ้าละแวกบิดานักพระสุโหน่งพระสุทัน เมื่อ
ศึกกรุงหงสาวดียกมาคราวแรกครั้งสมเด็จพระอัยกาธิราชเจ้า
ยามพิภพใหม่ พระเจ้าละแวกยกทัพเข้ามาพลอยฆ่าตีกวาด
เอาครัวอพยพชาวเมืองปราจีนบุรีไปจนถึง สมเด็จพระบรม-
ราชาธิราชต้องเสด็จยกออกไปปราบ จึงถวายนักพระสุโหน่ง
พระสุทันราชบุตรเข้ามา แลวนักพระสัตกาไปเอาทัพญวนมาตี
ฆาปิกานักพระสุโหน่งพระสุทันเสีย นักพระสัตกาได้สมบัติกรุง

¹ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงในภายหลังว่ามีฉบับใดบ้าง

²พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ลงศักราชไม่ตรงกับข้อเท็จจริงทางประวัติ-
ศาสตร์ ฉบับหลวงประเสริฐ กล่าวว่าศักราช 952 ชาลศก ตรงกับความเชื่อถือนัก
ประวัติศาสตร์ คือตรงกับ พ.ศ. 2133.

กัมพูชาธิบดีเป็นพระเจ้าละแวก ครั้นแผ่นดินของพระราชาธิบดี
เรา ก็ยกทัพจุมไปถึงวัดสามพิหารจนเสียพระจำปาธิราชลูกชาย
ก็ยั้งหาเช็ดหลวบไม มีศึกหงสาวดีมาตีพระนครครั้งใด ก็มีแต่
ยกทัพมาพลอยฆ่าก็กวาดเอาประชาราษฎร์มาขบขันเสนาไป
ทุกครั้ง แล้วกลับแต่งทูตมาขอเป็นทางพระราชไมตรี
สมเด็จพระบรมราชาธิบดีเรามีโศกพระทัยอาฆาต เพื่อมิให้เสีย
ธรรมราชาประเพณีจนนั้น เขตแดนบักชีลา ครั้นศึกพระเจ้า
เชียงใหม่ยกมาพระเจ้าละแวกให้นองชายเขามาช่วยงานพระ
ราชสงคราม นองชายนั้นมีโศกสดีสัมปัญญะครั้งหนึ่งถึงกาลชาติ
ไปถูก พระเจ้าละแวกก็ปราศจากวิจารณ์ปัญญา มีแต่พาลทุจริตใน
สันดานละสัตยสุจริตธรรมเสีย กลับยกทัพมาตีปัจจุบันชนบทอีกเล่า
ความแค้นของเราคงว่าเสียนยกอยู่ในอระไมรหยาเลย และ
ครั้งนี้แผ่นดินเป็นของเราแล้ว เราจะยกไปแกแค้นเอาโลหิต
พระเจ้าละแวกล้างบาปเสียให้จงได้ ครั้นแล้วสั่งให้เกณฑ์
ทัพถนกรรจ ล่าเครื่องหีบแสน ช่างเครื่อง 800 มา 1500
นำลงแหงเทวช่างเทามาแล้วจะยกไป

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีแจ้งข่าวไปว่า สมเด็จพระมหาธรรม-
ราชาธิบดีสูญทิวงศแล้วจึงตรัสแก่พระมหาอุปราชว่า เจ้ากับ
พระมหाराชเจ้าพระนครเชียงใหม่จะยกทัพลงไปพึ่งอิงกติกการ
คู่ พระนครที่ร้อยชยาลค์แผ่นดินใหม่ เสนาพญาตามคยราษฎร
ทงปวงจะจลาจลประการใดบ้าง ถาพอจะทำใดก็ให้ทำ อยุา
เสียที่ พระมหาอุปราชากราบทูลพระราชาธิบดีว่า ไทรทหายว่า
ชั้นษาษาพระพุทธเจ้ารายันัก สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีศรีสุวา
พระมหาธรรมราชาไมเสียแรงมีบุตร การสงครามไม่พักให้
พระบิดาใช่เลย ทองหามเสียอีก และซึ่งเจ้าวาเคราะห์หาย
อยู่แล้วก็อย่าไปเลย เอาญาติพี่น้องเสียเถิดจะใดสิ้นเคราะห์
พระมหาอุปราชได้ฟังรับสั่งคังนนักแล้วพระราชอาญาพระบิดา
ก็ควรจเตรียมช่างमारพลและมีพระราชกำหนดไปตงพระเจ้า
เชียงใหม่ให้ยกมา พระเจ้าเชียงใหม่แจ้งในพระราชกำหนด

แล้ว ก็ยกทัพมากรุงหงสาวดี...¹

เรื่องลิลิตตะเลงพ่ายคำเป็นเรื่องราวตามพระราชพงศาวดาร คือ เริ่มต้นเรื่อง
 ค่ายการกล่าวถึงการสวรรคตของสมเด็จพระมหาธรรมราชา และพระราชดำริของสมเด็จพระนเรศวร
 พระนเรศวรที่จะยกทัพไปตีเขมร ค่ายเหตุว่าเขมรมักจะยกทัพมารุกรานไทยอยู่เนือง ๆ
 เมื่อทราบว่าไทยกำลังทำสงครามกับศัตรู หลังจากนั้น กล่าวถึงฝ่ายพม่า คือพระเจ้า
 หงสาวดีทรงทราบว่าไทยผลัดแผ่นดินใหม่และทรงคาดคะเนว่าอาจจะมีเหตุก่อกวน จึง
 รับสั่งให้พระมหาอุปราชและพระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพมาตีไทย :

... เจ้าจักรพรรดิแผ่นดินสยาม สมญานามนฤเบศ นเรศวรบริพัตร
 ปางบดินทร์บิคุราช พระบาทสูสวรรคต จึงเอารสโหให้ ชีให้
 กอบการเมรุมาศ โดยขนาดบุรพประเพณี สองกษัตริย์ถวาย
 เพลิง เถลิงการมหรสพ คำรบถ้วนสัทวาร เป็นมเหศวรพันลึก
 อธิกทานอำนวยการ ทวยเมืองเนกบรพชิต เป็นนิรามิษบรรณา
 ทูลบาทาสอนองนบ พระศพรราชบิคุรงค์ จึงพระองค์ชายเชษฐ
 นเรศวรสืบเสวยศวรรษย์ ชนพิภพสี่มา แดเอกาทศรุต คนนุช
 น้อยนาถ เนาอุปราชสมบัติ เถลิงดวลรัตนราชย์ ไอศูรย์-
 สันตคิงส์ สองธำรงราชประยูร พูนโกโคยในกรุง ผดุงภูแผ่นดิน
 สยาม นามสุทัศน์เทพนคร บวรทวาราวดี ศรีอยุธยาเขตยง
 คิลกอลดกตภพ นพรัตนราชธานี บูรีมยสถาน องค์อวตารสิ่ง-
 สถิต สุเรนทรประสิทธิ์รังสรรค์ เป็นมหันตมเหศวร ค่ายคฤง

¹ พันจันทน์มาศ (เจิม), "พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา," พระราชพงศาว-
ดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจัน-
ทน์มาศ (เจิม). (พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์, 2514), หน้า 127-8 (พิมพ์เป็น
 อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายนาถ กระต่ายทอง ณ ฌาปนสถานคุรุสภา วัดสระเกศ
 ราชวรมหาวิหาร วันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2514)

การมทิดมา สองกษัตริยาบรรหาร แห่งเหตุการณวิราช ค้วย
 มวลมาคยมนตรี ว่ากรุงศรีโยชธร นครอินทปรสดี กุรุรัฐ-
 ประเทศ กัมพูชเทศพิสัย ฌิวผู้ใดเดสิงถวัลย์ มักโมพันซ์เห็นผิด
 ริทุจริคเรื่องพาด โดยสันดานแกประณม ครั้งบรมราชอัยกา
 ผ่านพสุธาถวัลย์รัช ฝ่ายกรุงกษัตริย์กัมพูช ก่อประทุษหักหาญ
 ราษฎรหัวเมืองเนือง เบื้องบูรพทิศไปดิน จึงพระปิ่นปรุพี
 ยাত্রโยธีไปยู่ท หนีบกัมพูชประเทศ ถึงปราชเขตแล้วเสร์จ
 ฝ่ายนักเสด็จฉานเผ่า เจ้าละแวกถวายบุตร ธิกัหย่ายุทธคีนกรุง
 ผดุงสองยอดเขาวยศ เป็นเอารสบุญธรรม ครันสวรรคาลัยไซร์
 พระมหินทรไคสมบัติ เสียเศวคฉัตรหงสา ศรีอุมุชยาพินาศ
 จึงบรมราชปิกุงค ทรงสืบเสวยศวรรยศ ฝ่ายประเทศกุรุรัฐ
 พูนพิศบีทา นักพระสัจตามารบ โรมพิภพชิงฉัตร ทัคเกล้า
 เจ้าชรฉินทร ไคแผนดินขอมเขต ฮักเหมิเหตุอหังการ ยก
 พยุหาญมาเยือน เตือนเรารบถึงดิน จึงพระปิ่นบิคุราช ยাত্র
 แสนยาออกยุทธิ เจ้ากัมพูชพัทพล ทัพลวักสามพิหาร พลเรา
 ราษฎรขอมแขก แตกตายคากพสุธา เสียพระจัมปาเอารส ซาค
 คอคคคินเมือง หวยหาญเปลื้องไปหลาย คอยข่าวทราบศึกมอญ
 คิคนครคราใด พลอยชิงชัยแทรกซำ คำเป็นศึกสองหน้า กวาด
 เอาเข้าขอบขัณฑ์ บันไปสู่ดินคน กลับกอกกลสารสื่อ ส่งข่าวชื่อ
 สมานมิตร คิคขอร่วมไมตรี ท้าวชไปมีอาซาค เพื่อบให้ซาค
 ทางธรรม ฌันญกมิตรประนอม ขอมปิ่นสัจคคคคิก จนจาริกเสลา
 ปักสีมาหมายเขต บันประเทศไทยขอม ไปแปลกปลอมปะปน
 บราญรณรบร่า ทรายซำฟ้าคินคับ ครันมีทัพเชียงใหม่ ยกพยุท
 ใหญ่มายุทธ์ จึงกัมพูชภูมินทร ยินข่าวศึกชใช้ ให้พระสุพรรณ
 มาชิราช ฌูกนิษฐานถนำพล มาช่วยรณรบปักษ์ ส่วนน้องนักพระ

สัตถา เฉาปรีชาเชิงปราชญ์ เจกสิงคาลชาติโปก เว้น
 วิตกวิจารณ์ เกิดอหังการทฤษฎี วิชกเชษฐุชวณแซ แปร
 ประทุษคังกอน ผอนเอาพลมาลาด กวาคนิกรประชา ข้า
 สี่มาเมื่อเมือง ก่อเชญ์เคื่องหลายคาบ จาบจ้วงหมิ่นดินแดน
 แสนส่าห์สลักคกลม คลุ่มกมลคั่นคัง คังหนามเหน็บเจ็บซ้ำ
 ย้ายอกทรวงดวงแคว แลบชั้นอื่นชม กรมเกรียมอภักหมกใหม่
 บร้างไคไครบง ปลงใจเจ็บถามี หลายปางปีติคชวบ ประ
 จวบจนจอมราช พระบาทไท่ทิวคต ไปทันทดแทนตอบ ขอบ
 แตะขอมสักคัง ครังนุสองคน บานสกลแดนหลา ควรไปรา
 รอนเชญ์ เห็นมือไทยที่แกล้ว แฉวกพิให้เป็นเพื่อน เกลื่อน
 กพิให้เป็นพง คงแต่น้ำกับฟ้า คงแต่หญ้ากับดิน ยังอรินทรู
 ฤทธิ์ ออย่าคินคิกเต็มหาญ ผลาญจงเสริจเค็คเกล้า เจ้ากัม
 พุชทุจริต เอาโลหิตกลางบาท แล้วขส่งมาคยมนตรี เตรียม
 โยชีลีบหมื่น คินแสนยากลากลาก คาชพลข้างพลม้า พอพิรณ
 แฉวฟ้า จักฉ่ายพลจร

ฝ่ายพระนครรามัญ ชัดค้เขตค้วอัสดง หงสาวคืบเรศ
 รั้วรุ้เหตุบมิหิง แหงเอือกอิงกิดากการ ฝ่ายพลสุทธารออกพิศ
 ว่าอคิศวรกษัตรา มหาธรรมราชนรินทร์ เจ้าปัฐพินฉานทวีป
 คับชนมชีพพิราลัย เอารสไทนฤเบศ นเรศวรเสวยศวรรยา
 แจงกิจจาตระหนัก จึงพระปิ่นปักขาศศรี บุรีรัตนหงสา ชก
 บัญชาพิภาษ ค้วยมวลงมาคยากร ว่านกรรมนิทร ผลค้คแผน
 คินเปลี่ยนราช เปี้ยววิวาทชิงฉัตร เพื่อกษัตริย์สองสู บร้าง
 รั้วเหตุผล ควรยาครพลไปเยือน เคือนประยุทธิเอาเปรียบ
 มั่นไปเรียบเป็นที่ โจมจุยยาภพ เสน่สนบนิกขอบ ระบอบเนือง
 บรรหาร ชกเออนสารเสาวพจน แดเอารสยศเยศ องค้อค-

เรศอุปราช ไห้ยกยาศราทัพ กับนครเชียงใหม่ เป็นพยุห
ใหญ่หาแสน ไปเหยียบแดนปราจีน บุครท่านยี่นถ้อย ข้อย
ผู้ชาวทบงสุ โจรควรงท่านาย ทายพระเคราะห์ถึงชาติ
พึงสารราชโอรส ธกัณะชคัณฐา เจ้าอุธยามีบุตร ล้วน
ยงยุทธเชี่ยวชาญ หาญหักศกัณฐิยอ ต่อสู้ศกัณฐิยอน ไปพัก
วอนว่าใช้ ไห้ชหวงชหาม แม่นเจ้าคร้ามเกราะหักจาง จง
อย่ายาศรยุทชนา เอาพัศตราสครี สวมอินทรีย์สร้างเกราะห
ธกรัสเยาะเยียงชลาด องคอุปราชยี่นสาร แสนอประมาณ
มาตยมวล นวลพระพักตร์ของเผือก เลือกสลกหมคกล้า
ซำกมลหมองมัว กลัวพระอาชญายอม นอบประณตบทมูล ทูล
ลาไห้ลีสาศ ธกัประกาศเกณต์พล บอกยุบลบมิหิง ถึงเชียง
ใหม่กระบัด เร่งแจจจคจุงค ลงมาสู่หงสา แล้วไห้หา
เมืองออก บอกทุกแดนทุกควา บอกทุกท้าวทุกเทศ ทัวทุก
เขตทุกขอบ รอบสี่มามณฑล ทราบนุสนธิ์ทุกแห่ง ค่างตกแกง
แสะสาร แสนยาหาญมहिมา คลาบรรลุเวียงราช แลสระ
พราศัสระพริง คังคัณบับเหลือตรา ค่างภาษาต่างประเทศ พิเศษ
สรรพแกงตน ซำคักยลแสะยงฤทธิ บพิตรชเทียบทัพหลวง โดย
กระหวงพยุทบาทร จักยาศราทรุเข้า เสคัจคินเข้านิเวศไห้
เกรียมอุระราชใหม่ หมนเศร่าศรีสลา ยอยู่นา¹

จะเห็นได้ว่า กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส ทรงพยายามนิพนธ์ให้ตรงตาม
พระราชพงศาวดารมากที่สุด ไม่ว่าจะป็นวิธีค้ำเนินเรื่องหรือสำนวนโวหาร ซึ่งจะได้กล่าว

¹สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ กรมพระปรมาธิบดีชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 2 - 7.

ถึงในภายหลังรวมทั้งการใช้คำบางคำ เช่น ในพงศาวดารมีคำว่า อังกิการ ทะเลง พายก็ใช้ว่า "ฝ่ายพระนครรามัญ ขัณฑ์เขตคาวอัสตัง หงสาวคี่บุเรศ รั้วรู้เหตุบมีหึ่ง แห่งเอิกอังกิการ" พงศาวดารกล่าวว่า "การสงครามไม่พักให้พระบิดาใช้เลย ต้องห้ามเสียอีก" ทะเลงพายก็ใช้คำอย่างเดียวกัน คือ "ไปพักวอนว่าใช้ ให้ทวงขห้าม"

นอกจากนี้ ตัวเลขและเวลาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในลิลิตทะเลงพายก็ตรงกับที่มีหลักฐานอยู่ในพระราชพงศาวดาร เช่น ตอนสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถทรงทราบว่าพม่ายกทัพมา ก็ดำรัสสั่งให้เกณฑ์พลไปรบศึก ในพระราชพงศาวดารกล่าวตรงกันว่า เกณฑ์ทัพหัวเมืองศรีจันทวายสี่สามหัวเมืองเป็นจำนวนห้าหมื่นคน ในลิลิตทะเลงพาย กวีใช้ว่า

.....
ห้าหมื่นหมายบัญชา

เกณฑ์เมืองจันทวาร

ยี่สิบสามเมืองไต่

.....
เรียกได้

ไตรทรวจ เอนา

เตรียมตั้งตอฉาน¹

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถทรงยกทัพเรือ ไปถึงป่าโมก แล้ว ทรงโปรดฯ ให้จัดทัพเพื่อจะไต่เดินทางทางบกต่อไป และกำหนดว่าจะเคลื่อนทัพเวลา 11 ทุ่ม 3 บาท ในวรรณคดีเรื่องนี้ได้กำหนดเวลาดังกล่าวตรงกับพระราชพงศาวดารหรือแม้แต่เวลาที่สมเด็จพระนเรศวร ทรงพระสุบินก็ตรงกันอีก คือ เวลา 10 ทุ่ม

ตอนสมเด็จพระมหาอุปราชเตรียมจะยกทัพจู่โจมไทย ในพระราชพงศาวดารกล่าวว่า "ให้เตรียมพลแต่ในเพลาสยามมาให้พร้อม, คีสิบเอ็ดทุ่มจะยกเอารุงไว้หน้า"²

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 62.

²พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน (นครหลวงกรุงเทพ-ธนบุรี : โปธิ์สามคั่นการพิมพ์, 2514), หน้า 194.

เรื่องตะเลงพายก็ตรงกัน คือ "...เทียบพหลทุกทัพ สรรพแคสามยามเสร็จ คีลีบเอ็ด
นาฬิกา จักยาศราทัพขันธ กันเอารุงไฉ่น้ำ เร็วเร่งจักอย่าช้า พรงเข้าเราคือ
เทอญนา"¹

สังเกตได้ว่า กวีใช้คำว่า "เอารุงไฉ่น้ำ" เหมือนพระราชพงศาวดาร
ความสูงของข้างทรง และข้างของแม่ทัพที่สำคัญ ๆ กวีกำหนดตัวเลขไว้เหมือน
ในพระราชพงศาวดารทุกอย่าง เช่น พลายพิชชอก สูง 6 ศอก คืบ 5 นิ้ว พลายพิชฌเนียง
ของมาจาชโร สูง 6 ศอก คืบ 2 นิ้ว ฯลฯ

อนึ่ง การตั้งค่ายในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดสิริมงคล กวีก็พยายามแต่งให้
ตรงตามพระราชพงศาวดาร เช่น เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงยกทัพไปถึงหนองสาหร่าย
"เสด็จประทับเกยไต้ฉายาไม้ประคูดใหญ่, อันสถิตเหนือจอมปลวก, เอาเป็นนิมิตครุฑนาม
ชัยภูมิ สั่งให้เร่งสร้างค่ายกองหน้าหลังไถ่ซ้ายขวา, เป็นขบวนประทุมพยุหาคารา"²
ในเรื่องตะเลงพาย กวีบรรยายว่า "เสด็จประทับเกยชัย ในฉายาไม้ประคูด อยู่เหนือ
จอมปลวกหลวง คองกระทรวงครุฑนาม ตามชัยภูมิพยุหะ แล้วให้กะเกณฑ์กัน บัน
หน้าตั้งค่าย ฝ่ายหน้าหลังซ้ายขวา กูคาชะคาทั้งมวล เป็นประบวนประทุมพยุหะ..."³

จากตัวอย่างต่าง ๆ เหล่านี้ กล่าวได้ว่า กวีพยายามแต่งให้ตรงกับข้อเท็จจริง
ทางประวัติศาสตร์มากที่สุด แม้แต่ตัวเลขเล็ก ๆ น้อย ๆ และคำบางคำก็พยายามใช้
ให้ตรงกับพระราชพงศาวดาร เรื่องลิลิตตะเลงพายจึงไม่เพียงแต่จะมีคุณค่าทางด้าน
วรรณคดีเท่านั้น ทางด้านประวัติศาสตร์ก็มีคุณค่าอย่างยิ่งยวด

ในบรรดาพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับที่มีใจความคล้ายคลึงกับเรื่อง
ตะเลงพายและมีมาก่อนที่กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสจะทรงนิพนธ์วรรณคดีเรื่องนี้ได้แก่

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 78.

²พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, หน้า 193.

³สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 75 - 6.

1. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมุทไทยคำ เลขที่ 177 เล่ม 8¹
2. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมุทไทยคำ เลขที่ 195 เล่ม 8-9
3. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมุทไทยคำ พระราชหัตถเลขาของรัชการที่ 1 เล่ม 9 (เข้าใจว่าเป็นฉบับคัดลอกอีกทีหนึ่ง)
4. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)
5. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระเจ้าพรหมมุนี วัดพระเชตุพน
6. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับกรมสมเด็จเจ้าพระยามุนีพิทักษ์

ทุกฉบับมีข้อความสำคัญตรงกันเกือบทั้งหมด (ตรงกันทั้งใจความและโวหาร ทั้งนี้เทียบเฉพาะสมัยสมเด็จพระนเรศวร ขึ้นครองราชย์จนชนช้างชนะพระมหาอุปราชา และพระเจ้าเชียงใหม่มาสวามีภักดีเท่านั้น) อย่างไรก็ตาม มีรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่แตกต่างกันอยู่บ้าง และข้อแตกต่างนี้เองทำให้สามารถจำกัดวงที่มาของเรื่อง ตะเลงพายไค้แคบกว่าเดิม คือเหลือเพียง 4 ฉบับ² คือคัมภีร์ที่ 5 และ 6 ทั้งนี้สังเกตจากชื่อแม่ทัพ ชื่อช่างที่เป็นพาหนะจำนวนทหารและรายละเอียดอื่น ๆ ดังนี้

<u>ฉบับไทยคำเลขที่ 177</u>	<u>เลขที่ 195</u>	<u>ฉบับพระราชหัตถเลขา</u>
พระยาศรีราชโคไชย	พญาศรีราชโคไชโย	พญาศรีราชโคไชโย
พลายจุมไทรจักษ์	พลายจุมไทรจักร	พลายไทรจักร
พระยาเทพวรชุน	พญาเทพอรชุน	พญาเทพวรชุน
พลายฝ่าพลแมน	พลายฝ่าพลแมน	พลายฝ่าพลแมน
พระรามกำแหง	พระรามคำแหง	พระรามคำแหง
ขุนโจมจัตูรงค์	ขุนโจมจัตูรงค์	ขุนโจมจัตูรงค์
หลวงพิไชยเกษสงคราม	หลวงพิไชยสงคราม	หลวงพิไชยสงคราม

¹ เรียกตามการแบ่งของหอสมุดแห่งชาติ ท้าวาสุกรี.

² ในบรรดาพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาทั้ง 4 ฉบับนี้ ฉบับพันจันทนุมาศมีรายละเอียดใกล้เคียงกับเรื่องตะเลงพายมากที่สุด.

ฉบับไทยคำเลขที่ 177เลขที่ 195ฉบับพระราชหัตถเลขา

พलयเฟื่องภพไตร

พलयเฟื่องภพไตร

พलयเฟื่องภพไตร

ทหารถือดาบโล่ 42 คน

42 คน

42 คน

ทหารถือดาบ 2 มือ 52 คน

72 คน

72 คน

ฉบับพันจันทนุมาศทะเลงพ่าย

พระยาศรีราชเคโชชัย

พระยาศรีราชเคโช

พलयจบไตรจักร

พलयจบไตรจักร

พระยาเทพอรชุน

พระยาเทพอรชุน

พलयผ่าพลแมน

พलयผ่าพลแมน

พระยารามกำแหง

พระยารามกำแหง

ขุนโจอมจักรงค์

ขุนโจอมจักรงค์

หลวงพิเศษสงคราม

หลวงเผด็จสงคราม

พระเสนาภิมุข

พระเสนาภิมุข

พलयเฟื่องภพไตร

พलयเฟื่องภพไตร

จำนวนทหารถือดาบโล่ 42

42

จำนวนทหารถือดาบ 2 มือ 72

52

เมื่อเปรียบเทียบแล้ว จะเห็นว่ารายชื่อและรายละเอียดเหล่านี้ตรงกันเป็นส่วนใหญ่ และบางชื่อที่ไม่ตรงกันก็อาจหาค่าอธิบายได้ เช่น ชื่อแม่ทัพศรีราชเคโชชัย ในทะเลงพ่ายใช้ว่า ศรีราชเคโช ไม่มีคำว่าชัย มีข้อสันนิษฐาน 2 ประเด็นด้วยกัน ประเด็นแรกเพราะต้องการสัมผัสสระโอ คือ "ให้พระยาศรีราชเคโช โยชิตถนหมื่นหมายชีพलयโจอมไตรภพ ออกโรรมบหัวหน้า"¹ ประเด็นที่สอง กรมสมเด็จพระปรมาณูจิตชีโนรส

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาณูจิตชีโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 94.

อาจได้ชื่อมาจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่นซึ่งปัจจุบันสูญหายไปแล้ว ชื่อ
หลวงเผด็จสงครามอาจจะเพี้ยนมาจากพิเภกสงคราม หรือมาจากพระราชพงศาวดารฉบับ
ใดฉบับหนึ่งที่สูญไปแล้ว ส่วนชื่อปลายเฟื่องภพครัย มีข้อสันนิษฐานแบบเดียวกับศรีราช-
เคโธ สำหรับทางด้านการประพันธ์ของกาพย์ให้มีรูปแบบเดียวกับชัย ในวรรคเดียวกัน :
"เฟื่องภพครัยชัยชาญ"¹

การที่ผู้เขียนตั้งข้อสันนิษฐานว่า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสอาจได้เค้า
เรื่องทะเลงพายมาจากพระราชพงศาวดารฉบับที่สูญไปแล้วยัง มีทางเป็นไปได้มาก
เพราะนอกจากจะสังเกตได้จากชื่อต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังอาจสังเกตได้จาก
สิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้

ในทะเลงพายกล่าวว่า หัสมเด็จพระนเรศวร เคลื่อนมาที่บ้านสระแก้วสระเหล่า
ในพระราชพงศาวดาร (ที่ผู้เขียนได้อ้างถึง) ใ้ชื่อว่า ละแก้วละเลา บ้าง ละแก้วละเลา
บ้าง ซึ่งไม่ตรง

นอกจากนี้ มีข้อความบางตอนที่ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับใด แต่มีอยู่
ในเรื่องทะเลงพาย ได้แก่ ตอนที่กล่าวถึงหลวงพิชัยมนตรีและหลวงศรีอัสวเดช ทะเลง
พายกล่าวว่า หลวงพิชัยมนตรี ชื่อพาศิรุมภ์มี ถือทวยอัสวนิกร พลอัศวกรแขวงขวา
ผู้นายกพิริย คือหลวงศรีอัสวเดช เห็นหัยเรศภัทมราช สระพราศพณฑุ์เพียงกัน...²

ผู้อ่านบางท่านอาจคิดว่า กวีเติมเข้าไปเอง แต่ผู้เขียนไม่เชื่อว่าจะเป็นเช่นนั้น
เพราะสังเกตว่าชื่อต่าง ๆ ที่กวีกล่าวถึง กวีพยายามแต่งให้ตรงตามหลักฐานทางประวัติ
ศาสตร์หรือพระราชพงศาวดารอย่างเคร่งครัด

เหตุที่ผู้เขียนคัดพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพะพนรัตน์และฉบับกรมสมเด็จพระ
พระปรมานุชิตชิโนรสออกไปนั้น ก็เพราะว่ารายชื่อส่วนใหญ่ไม่ตรงกับที่ใช้ในทะเลงพาย

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 97.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 95 - 6.

คงจะเปรียบเทียบให้เห็นดังนี้

<u>ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์</u>	<u>ฉบับกรมสมเด็จพระปรมมา</u>	<u>ทะเลงพาย</u>
สี่หราชอาณาจักร	สี่หราชอาณาจักร	สี่หราชอาณาจักร
โจมไตรจักร	โจมไตรจักร	จอมไตรจักร
เทพารชุน	เทพารชุน	เทพอรชุน
ฝ่ายพลแมน	ฝ่ายพลแมน	ฝ่ายพลแมน
พระรามกำแหง	พระรามกำแหง	พระยารามกำแหง
ขุนโจมจตุรงค์	ขุนโจมจตุรงค์	ขุนโจมจตุรงค์
หลวงพิเศษสงคราม	หลวงพิเศษสงคราม	หลวงเบ็ญสงคราม
พลายเฟื่องปราบไตร	พลายเฟื่องปราบไตร	พลายเฟื่องภพทรย์
ทหารถือดาบโล่ 12 คน	12 คน	42 คน
ทหารถือดาบ 2 มือ 72 คน	72 คน	52 คน

ฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสคล้ายคลึงกับฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ มาก
เข้าใจว่ากรมสมเด็จพระปรมมา คงจะใช้ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของ
ท่านเป็นครูในการนิพนธ์พระราชพงศาวดารของพระองค์

ในบรรดาพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงในตอนต้น ฉบับสม
เด็จพระพนรัตน์ และฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส มีรายละเอียดต่างจากเรื่อง
ทะเลงพายมากที่สุด ทั้งรายชื่อและรายละเอียดตอนอื่น ๆ เช่น ตอนพระเจ้าหงสาวดี
ตรีศุภระชคพระราชโอรสว่า "เจ้าอยุธยาธิบดี ล้วนยังบุรุษเชี่ยวชาญ ชาญหักคืบมีย่อ
ต่อสู้กับมิหยอน ไปพักนอนว่าใช้ ไท้หรงห่าม"¹ ในพระราชพงศาวดารฉบับสมุทไทย
คำทั้ง 3 ฉบับที่ผู้เขียนกล่าวอ้าง และฉบับสันจิตนุมาศิณีว่า "พระมหาธรรมราชา

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 6.

ไม่เสียแรงมีบุตร การสงครามไม่พอกให้พระบิดาใช้เลย ต้องห้ามเสียอีก" ฉบับสมเด็จพะ
พรรัตน์ และฉบับกรมสมเด็จพะปรมาณูชิตชิโนรส ไม่มีคำว่า "ต้องห้ามเสียอีก"

กล่าวโดยสรุป กรมสมเด็จพะปรมาณูชิตชิโนรสทรงนำเอาใจความในพระ
ราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพะนเรศวรมาแต่งเรื่องตะเลงพาย โดยจับ
เรื่องตั้งแต่สมเด็จพะมหาธรรมราชาสวรรคต พ.ศ. 2133 จนพระมหาอุปราชชาค
คองข้าง พ.ศ. 2135 และต่อมาถึงพระเจ้าเชียงใหม่สามภักดิ์ กรมสมเด็จพะปรมา
ทรงพยายามเก็บความให้ครบถ้วนตรงตามพระราชพงศาวดาร เช่น ตอนเอยถึงแม่ทัพแต่
ละคนว่าชื่ออะไร ชื่อพาหนะชื่ออะไร อยู่ในตำแหน่งใดของกองทัพ ฯลฯ นอกจากนี้จะนำ
เอาเรื่องจริงที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาแต่งแล้ว ยังทรงสอดแทรกเรื่องราวที่เกิด
จากจินตนาการของพระองค์ลงไปได้อย่างกลมกลืนจนผู้อ่านทั่วไปหารู้ไม่ว่าตอนใดทรงนำ
มาจากพระราชพงศาวดาร และตอนใดเป็นของพระองค์ท่านเอง เพราะคนส่วนมากมักจะ
เข้าใจว่า พระองค์ทรงนำเพียงเค้าเรื่องของพระราชพงศาวดารมาแต่งโดยใช้สำนวน
โวหารของพระองค์ท่านเอง ซึ่งนับว่ายังเป็นการเข้าใจผิดอยู่มาก

อนึ่ง จากหลักฐานต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเวลานี้ ผู้เขียนยังไม่อาจสรุปได้ว่า กรม
สมเด็จพะปรมาณูชิตชิโนรส ทรงใช้พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับใดเป็นหลักใน
การนิพนธ์วรรณคดีเรื่องลิลิตตะเลงพาย เท่าที่สรุปได้เพียงแต่เป็นการสันนิษฐานไว้อย่าง
กว้าง ๆ 2 ประการ คือ

1. อาจจะเป็นพระราชพงศาวดารฉบับใดฉบับหนึ่งในจำนวน 4 ฉบับต่อไปนี้
ได้แก่

ก. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมุดไทยคำ เลขที่ 177
เล่ม 8

ข. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมุดไทยคำ เลขที่ 195
เล่ม 8 - 9

ค. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมุดไทยคำ พระราชหัตถเลขา
ของรัชกาลที่ 1 เล่ม 9 (ฉบับคัดลอก)

ง. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

เป็นปฐพีธาตุอันมีประโยชน์แก่พืชพรรณและสัตว์น้ำในน้ำจืดและน้ำเค็ม โดยช่วยในการ

หมุนเวียนของธาตุอาหารในดิน ซึ่งพืชจะดึงเอาธาตุอาหารเหล่านั้นมาใช้

ซึ่งช่วยในการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์น้ำ จึงมีความจำเป็นต่อเกษตรกร

ในการเพาะปลูกพืชและสัตว์น้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

ที่เลี้ยงในบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำ การใส่ปุ๋ยธาตุอาหารจำเป็นจะช่วยเพิ่มผลผลิต

และช่วยให้สัตว์น้ำเจริญเติบโตได้ดีขึ้น การใส่ปุ๋ยธาตุอาหารจำเป็น

ยังช่วยในการรักษาความสมดุลของธาตุอาหารในบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำ

อีกด้วย การใส่ปุ๋ยธาตุอาหารจำเป็นจะช่วยลดต้นทุนการผลิต

หม่อมราชวงศ์...
...
...
...
...
...
...
...
...
...

ท้าวพระยาภิเษกแล้ว แลพระเทวคลังนี้ไซ้จึงให้ลงโทษโดยพระโอรส
คิด ดยเคัจ้พระพลรักจึงถวายพรพร้า ชาติคนภาพพิลเคาะดู
อนัตถกษัตราเทศาภิหารไช้รักษาไช้กัลลพระภัสสรสมาจารเจ้าเป็นมหานิกายได้ แด
เทวคลังนี้จัดเป็นวังให้พระเทวคลังยศพระภัสสรสมาจารเจ้าเป็นมหิศวกรย
เหมือนสมเด็จพระสรรเพชญ์ทุกองค์เจ้า เมื่อพระองค์เสด็จเสด็จออก
ขัดบันลึงก็ไดคองพระมหากาโพธิ์อนพตลสยัดหัดตั้งนั้นเทพยเจ้ามา
เสกพรอ้อมอยู่ทั้งหมื่นจกักราก์ แดพญาคัวลสระคินภรรยาคนพตลพด
เสนาบดีคนพระยาคุณคลังนั้นได้เทพยเจ้าเป็นบริวาร แดนี้ไช้ชแแต่พญ

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมุคไทยคำ ลายเส้นรง เลขที่ 195 เลม 8 - 9
ภาษาใหม่กว่าฉบับ 177 แต่กัยังเก่ากว่าฉบับพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 1

เมวก็ทาลเป็นนมหานทีจรรยพคโย นิงพยอินให้ทมิอระมอินพรทณ
ทิงปมปลาศนคกรทนีไปลัย ยิงแก่พรองคเคียวตจชกรภคเระจย
พญามกรขกับพลเสณนกรให้อปทไชยทัยแก่พิไล ینگมแก่พร
บรมโลกนทเจ้าได้พระนภมา พรวชิกรนภโยลครีสรพเพชุกกณน

เป็นนมหานทีจรรยคคดิเรกหื้ออนนคโลกนท ینگมคณนเทวดี
ภักพทม ینگคาคะลคคังอะโรนคจะอจเป็นนทีสุค ก็นนอินพรราช
สขการค้ำคองพรองคคณนี ด้เสคจพรอขทัยเสณนคนิกโรยททย
ทกรนคแฉนไชยแก่พระนภคอุปททณนทีคู้เป็นนมหานทีจรรย แก่พระนภโยล

ยกย่องคุณงาม ๗ ประการอันใหญ่ยิ่งทั้งนั้นแล พระราชลัญจกร
องค์หลวงบริวคคไทยนั้นอันด้วยพระไทยเลย อันเหตุนี้เป็นที่เพื่อเทพย
เจ้าทัพหลวงอันรักเขาพระอมรเจ็ดลำแดงพระเกียรติยศคุณตาคุณยาย
พระพรหมเทวี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครุสได้ทรงฟังพระพลวักถวายเป็น

สืบมาคณางาม ออกพระนบสมเด็จพรบรมไมตรีโลกคณินัน รุกคัง
พระคุณเด่นยิ่งก็ทรงพระบิดาได้ขนิศคินเคมพรกระมลหัตถ์ไทยปกไมท
ยกพระลประนมเหนือพระอุคมลคสโรคมนนศกการออกพระโอรสเจ้าลูก

ส่งๆ พระผู้แทนเจ้าว่านศกรนคคค สมเด็จพระพลวักเทวีพระมหา

เทศกึ่งนิโอมพิงโกลไทย โดยพระโอยทวักก สมเภาพระพนรคหนึ่งภย
พระพรหม ตกมภพคคเคระคอินทวาทกรเหล่านี ภาวะไม่กลัวพระ

ภวสมภวแก่นันนทณได้ แลเทศกึ่งนี้ทำเป็นภาวะให้พระเกรียกยศพระภวสมภว
ทำเป็นนมหคกรวยเหมือนสมเภาพระดรรเพชูปภวแก่นันนทณพระองค์เรกร์เหนืออภิก

บวรลงกได้คณพระมทาพิณะเพลาตยอนทกสิ่งนั้น เทพยเจ้ามาแต่
หรือมอยทั้งหมื่นจักรวาล แลพญาวคควิดภวยกพลาพลเสณภวภวณญ

กลั่นนทได้เทพยเจ้าเป็นบริวารมิใช่ยกพญามารก็ทศเป็นนมหคกรวยนิกไม้
นี้พันอัญให้หมื่นมวอินทพรหมทั้งปวง ปลอดนททวหนไปสิ้นยังแก่พระองค์

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมุคไทยคำ พระราชทัตตเลขาในรัชกาลที่ ๑ (ฉบับคัดลอก) ลายเส้นรง เลขที่ ๙ เล่ม ๙
ดูจากลักษณะตัวอักษร ใหม่ที่สุดในบรรดาพระราชพงศาวดารทั้งสามฉบับที่ยกมากล่าวอ้าง

เดชะชาติมารดา

พญามารกับพลเสนาหาโอบบไสย

พวยแพ้ได้

สิ่งสมเภาพระบรมโลกทรภะที่ใต้พระนามว่าพระพิชิตมาร

โมติศรีธรรมเทวีถูกผูกเป็นมัทนิกกรรมบนทลภิกษาท่อนนิคโลกตก

เป็นบน

กอบเบทถึงภักพรหมเป็นทำกะหลอกถึงโธภักอเวเป็นที่ตก

ก็เหมือน

พระราชสมภารเทพลงพระองค์คนนี้มาเดชา

พร้อมด้วยเสนาภิกษา

โยดทวยหระมกเดชะไชยแก่พระมทอภักที่ทลเป็นมัทนิกกรรม

แต่พระ

เทวียกียกปภักไปในน

ประมคตนี้ใหญ่ผู้น้อยพินนไม่พระราชสมภารที่

อย่าทลพระปวิภักโกมนิกนอชพระโทย

อันเหตุก็เป็นนี้

เพื่อเทพยที่ทนมอันรทษพระศคากถัมพะพระเกวียกียคกรอคมภพฉาย

พระพรหมเนติ

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้ทรงพิพัฒน์พระพรหมเนติ

ภยวิธขนาภพ

ออกพระนามสมเด็จพระบรมอภิมหาโลกย

คณิน

รูกถึงพระคุณนามอันยิ่งกัทพพระอภิมหานิตกีนเกม

พระภระมตทพไทยปภไมยภพระภ

ประนมเหนือพระอกมพกวิโรคม

นมกกร

ออกพระโอรสรัตนตรพระผู้เป็นเจ้านี้ควรหนักหน

สมเด็จพระพรหมเนติหน้าพระมหากษัตริย์กตถยพระโอรสแล้ว

พิภย

พระพรหมอภิมภพพระภษคณะที่ไปหน้าทำราชการจึงเป็นไทยเหล่านี้ลค

2. อาจจะเป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับใดฉบับหนึ่งซึ่งปัจจุบันสูญหายไปแล้ว ซึ่งก็มีทางเป็นไปได้อย่างมากตามที่ผู้เขียนได้อธิบายไว้แล้ว

มีบางท่านเคยสันนิษฐานไว้ว่า กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีศรีนโรธ อาจเอาเนื้อเรื่องตะเลงพายมาจากจุลยุทธการวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาของสมเด็จพระวันรัตซึ่งเป็นพระอาจารย์ของท่านก็ได้ เพราะเหตุที่ท่านรักและเคารพนับถือพระอาจารย์ของท่านมาก ผู้เขียนไม่เชื่อว่าจะเป็นเช่นนั้นได้ เพราะสมเด็จพระวันรัตทรงนิพนธ์ไว้เป็นภาษาบาลี และประการสำคัญ ถ้ากรมสมเด็จพระปรมาธิบดีศรีนโรธทรงถือเอาจุลยุทธการวงศ์เป็นหลักในการแต่งแล้ว เหตุใดโวหารในเรื่องตะเลงพาย (บางตอน) จึงไปคล้ายคลึงกับโวหารในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาได้ อนึ่ง เป็นที่น่าเสียดายว่า จุลยุทธการวงศ์ฉบับนี้ผู้เขียนพยายามค้นหาอยู่แล้วปรากฏว่าไม่พบ แม้แต่ในหอสมุดแห่งชาติก็ไม่มี มีแต่จุลยุทธการวงศ์พงศาวดารเหนือ เป็นสมุดไทยคำ เขียนด้วยคินสอขาว และกล่าวว่าเป็นนิทานพระร่วง ท่านองแต่งเป็นเทพนิยาย เนื้อเรื่องกล่าวถึงแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นต้นไป จนถึงสมเด็จพระรามาธิบดีสวรวรคต กล่าวคือ ชื่นต้นด้วยค่านมัสการพระรัตนตรัย การเทศน์โปรดบัญญัติกัมมในมัชฌิมประเทศของพระพุทธเจ้า การเผยแพรศาสนาพุทธ การสังคายนาพระไตรปิฎกหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงปรินิพพานแล้ว หลังจากนั้นเล่าเรื่องนางนาคสมสู่กับบุญคืน พญาศรีธรรมมาโศกราชเจ้ากรุงสุโขทัยมาพบเข้าเอาไม้เท้าเขี่ยให้แยกออกจากกัน เล่าเรื่องพระร่วงโอรสของพญาศรีธรรมมาโศกราชกับนางนาค พระร่วงองค์นี้มีวาจาสิทธิ์สาปขอมคำคืนให้แข็งเป็นหิน รับผิดชอบให้ทุกตากลายเป็นคน และอื่น ๆ ฯลฯ ต่อจากนั้นกล่าวถึงการสร้างเมืองสวรวรคตโลกของพระร่วง สงครามระหว่างเจ้าเจียงรายกับเจ้าสัทวงษ์ แล้วเล่าพระราชประวัติของพระเจ้าอู่ทองโอรสของท้าวแสนปม หรือพระเจ้าสีวิไชยเชียงแสน และกล่าวถึงการสร้างเมืองกรุงเทพมหานครทวาราวดีศรีอยุธยาของพระเจ้าอู่ทองจนกระทั่งถึงพระเจ้าอู่ทองสวรวรคต เรื่องจุลยุทธการวงศ์นี้มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์แทรกอยู่ตลอดทั้งเรื่อง และกล่าวถึงการทำสงครามเพียงครั้งเดียวเท่านั้น คือ

สงครามระหว่างเจ้าเมืองเชียงใหม่กับเจ้าเมืองสทวงษ์ อย่างไรก็ดี เรื่องนี้คงจะไม่โชกนเคาของลิลิตตะเลงพ่ายเป็นแน่ เพราะว่าจุดยุทธการวางศนีกลาวไว้เลยว่าเป็นพงศาวดารเหนือ ผู้เขียนเชื่อว่า ลิลิตตะเลงพ่ายน่าจะมาจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยามากกว่า แต่จะเป็นฉบับใดยังไม่อาจค้นหาคำตอบที่แน่นอนในเวลานี้ได้

ถ้าเปรียบเทียบพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยากับเรื่องตะเลงพ่าย จะพบว่ากวีนิพนธ์ตะเลงพ่ายเพิ่มรายละเอียดเข้าไปเป็นระยะ ๆ เช่น บทนิราศ ซึ่งเริ่มตั้งแต่พระมหาอุปราชารับคำสั่งของพระราชาธิบดี สั่งให้เกณฑ์ทัพและเข้าไปลาพระสนม หลังจากนั้นก็ปรากฏท่านองนิราศแทรกอยู่ในเนื้อเรื่อง เป็นระยะ ๆ และไปสิ้นสุดลงก่อนหน้าที่ยกทัพฝ่ายไทยและพม่าจะเผชิญหน้ากัน สำหรับพระราชพงศาวดารไม่มีบทนิราศอยู่เลย การดำเนินเรื่องราว เป็นไปอย่างฉิวไวมากกว่า กล่าวคือ เมื่อพระมหาอุปราชาสั่งเกณฑ์ทัพแล้วก็ยกทัพมาทันที มาทางด่านเจดีย์สามองค์ ถึงเมืองกาญจนบุรี ก็พบแต่เมืองว่างเปล่าปราศจากผู้คน :

ฝ่ายพระมหาอุปราชาสั่งจกทัพมาถึงกาญจนบุรี เห็นเมืองว่างเปล่าไม่มีคน ก็เข้าพระทัยว่าชาวพระนครรู้ความ เทร่หัวอพยพเข้าเมืองลินี สัตว์จับคนจะถามกิจราชการก็มีใคร ส่วนพระยาจิตตองกอนหนักเร่งทำสะพานข้ามพลเสร็จ รุ่งขึ้นพระมหาอุปราชาก็เสด็จกรีธาทัพหลวงลงมาโดยมรรคาวิถี

ลิลิตตะเลงพ่ายแทรกรายละเอียดเพิ่มเข้าไปอีก คือ กล่าวบรรยายถึงความกลัวและสภาพการหลบหนีของคนของชาวเมืองกาญจนบุรี¹ ในตอนอื่น ๆ มีการแทรกคำพรรณนาความงามของเจ้าพระยาไชยานุภาพ พลายปราบไตรจักร และพลายพิชชกร รวมทั้งสภาพอีกทีกรรมของกองทัพขณะที่เคลื่อนทัพไปในป่า ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ช่วยเพิ่มคุณค่าทางวรรณคดีและทางสุนทรีย์เป็นอันมาก

¹อ่านรายละเอียดในบทที่ 5 หัวข้อ "ภาพพจน์" ของวิธานิพนธ์เล่มเดียวกันนี้

แต่ก็มีอยู่บางตอนที่พระราชพงศาวดารมีรายละเอียดมากกว่า เช่น ตอนพระราช
ปรารภของสมเด็จพระนเรศวรที่จะยกทัพไปตีเขมร มีการกล่าวถึงนักพระสุโหนักพระสุทัน
ซึ่งเป็นพระนามของราชบุตรเจ้าเมืองเขมรซึ่งได้แก่เจ้าพระยาละแวก และกล่าวถึงความ
เจ็บช้ำน้ำใจที่เขมรก่อให้เกิดขึ้นในจิตใจของชาวไทยอย่างละเอียด ฯลฯ

ถ้าจะเปรียบเทียบรส ลิลิตตะเลงพ่ายมีรสวรรณคดีสูงกว่าพระราชพงศาวดาร
เป็นอันมาก แม้จะดำเนินเรื่องราวอย่างเดียวกัน เช่น ฉากสงครามยุทธหัตถีระหว่าง
สมเด็จพระนเรศวรและพระมหาอุปราชา พระราชพงศาวดารกล่าวไว้ดังนี้

พระมหาอุปราชาจ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าว สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าเบี่ยงพระมาดารับ พระแสงของ้าวมิได้
ทองพระองค เจ้าพระยาไชยานุภาพสับคองกลางแบกถันค
พลายพัททอกเพลิงเบนไป สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าได้ตี
จ้วงฟันด้วยพระแสงพลพ่าย องพระอังกสาเบี่ยงขวาพระมหา
อุปราชาถลอกคองมาจนประจิมราประเทศ ชบลงกับคองข้าง

พระราชพงศาวดารบรรยายฉากยุทธหัตถีด้วยลีลาเรียบ ๆ ผู้อ่านรู้สึกได้ทันที
ว่าเป็นเรื่องเล่า ผิดกับเรื่องตะเลงพ่ายที่ผู้อ่านมีความรู้สึกราวกับว่า ได้เห็นภาพการต่อสู้
ด้วยตาของตนเอง มีความระทึกใจที่เห็นคู่ประจักษ์ท่าสงครามกันอย่างประชิดติดพัน และ
การพรรณนาสภาพการชกคองข้างของพระมหาอุปราชาในพระราชพงศาวดารไม่ให้ความ
รู้สึกแก่ผู้อ่านได้ดีเท่าในตะเลงพ่าย เพราะคำพรรณนาในตะเลงพ่ายทำให้ผู้อ่านสงสาร
พระมหาอุปราชา และเกิดความรู้สึกสยดสยองราวกับเห็นภาพการคืนรันครั้งสุดท้ายของ
พระวรกายของพระมหาอุปราชาก่อนที่จะสยบชนิ่งอยู่บนคองข้างคองหน้าคองตา :

ดำเนินหนนถันคได้	เชิงซิด
หนอนเรนทริศ	ตกควา
เสด็จแสดงวราฤทธิ์	ร่าร้อน ขอแฮ
พอนฟาคแสงของ้าว	อยู่เพียงจักรผัน

เบ็องนัันนัณนัณนัณนัณ	สัยามมินัทร
เบ็ยงพระมาดาณิน	หอนพ็อง
ศัศัทรารุขอรินัทร	ถาถูก อองค็เออย
เพ็ระพระหัตถัหากป็อง	ปัดควยชอทรง
บัคม้งคลพาหัไ้	ทวารัถิ
แว้งเหว็ยงเบ็ยงเค็ยรสะบัค	ทกไค้
อุกคดุกพลุกเงยงัก	คอคช เต็กแเฮ
เบนบายหงายแหงนไ้	ทอ้งทอ้ท็อชย
พลอยพล่าเพ็ลยักถาทาน	ในรณ
บัคราขฟาคแสงพล	พายพ็อน
พระเคขพระแสะคกคล	เมค็จुकู เช็ญแเฮ
ณัคพระอั้งสาช็อน	ชาคควาโดยชวา
อุรารานราวแยก	ยลสยบ
เอนพระองคคองทบ	ทาวกััน
เหน็อคอคชชอนชบ	สั้งเวช
วายชิวาตาม์สุคสิัน	สุฟ้าเสวยสวรรัค

2.3 ลิลิตตะเลงพ่ายในฐานะมหากาพย์

หนังสือเรื่อง ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงวรรณคดีเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย ว่า

เป็นหนังสือที่มีความบรรเจิดบรรจง เป็นเยี่ยมในจำพวกหนังสือลิลิตของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นทั้งอนุสรณ์กรณียกิจ

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเกิม, หน้า 121-2.

แห่งมหาวิทยาลัยศรีอยุธยาทรงกอบกู้ชาติและเป็นอนุสาวรีย์ประกาศ
เกียรติคุณหญิงพันชกวย เพราะว่าเป็นเรื่องนิพนธ์กวยลักษณะอัน
ควรยกย่องให้เป็นมหากาพย์ทุกประการ...¹

มหากาพย์คืออะไร และมีความหมายอย่างไร

มหากาพย์เป็นวรรณคดีชั้นสูงประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยกย่องนับถือกันทั้งทางซีกโลก
ตะวันตกและตะวันออก

ความหมายของมหากาพย์ แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.3.1 ความหมายตามความคิดเห็นของชาวอินเดีย

2.3.2 ความหมายตามการแบ่งวรรณคดีสากล

2.3.1 ความหมายตามความคิดเห็นของชาวอินเดีย

มหากาพย์เป็นศัพท์ที่คนไทยใช้เรียกวรรณคดีประเภทมหากาพย์ของอินเดีย
มหากาพย์ นี้มิได้มีความหมายอย่างเดียวกับ Epic ของชาวตะวันตก

มหากาพย์ แยกศัพท์ออกได้เป็น มหา + กาพย์ มหาเป็นคำวิเศษณ์ชี้หน้าหน้า
ศัพท์อื่น มีความหมายว่ายิ่งใหญ่ ส่วน กาพย์ มาจากคำว่า กวี แปลว่าผลงานของกวี ซึ่ง
อาจจะมีรูปเป็นร้อยกรองหรือร้อยกรองกึ่งร้อยแก้วก็ได้ แต่มักจะเป็นร้อยกรอง คือมีรูป
แบบเป็นโคลงสี่เป็นส่วนใหญ่

กาพย์ เป็นแบบคำประพันธ์ที่มีมานานก่อนคริสตกาล และได้มีวิวัฒนาการมาตาม
ลำดับจนลงรูปที่แน่นอนในครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 7 ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้า-
พรหมทัพน วรรณคดีประเภทนี้ดูเหมือนว่าจะได้รับการจัดให้รวมอยู่ในประเภทวรรณคดี
ชั้นสูงของอินเดียเสียตั้งแต่แรกเริ่ม เพราะได้รับการอุปถัมภ์จากบุคคลร่ำรวยรวมทั้งจาก

¹ลีทธา พินิจกุล และคนอื่น ๆ ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย (นครหลวง
กรุงเทพธนบุรี . โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, 2515), หน้า 218.

เจ้าชายในราชสำนัก ค้วยเหตุคังกล่าว กววย จึงเป็นที่รู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า Court Epic หรือวรรณคดีในราชสำนัก จึงมักจะสะท้อนให้เห็นความสง่างามและความหรูหราฟุ่มเฟือยของชีวิตในราชสำนักอยู่เนือง ๆ¹

เนื้อเรื่องของกววย อาจมาจากมหากาพย์, รามายณะ, ปุราณะ, เรื่องราวของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่บางองค์, เรื่องราวทางศาสนา, เรื่องของวีรบุรุษผู้กล้าหาญ, หรือเป็นเรื่องที่กวีคิดแต่งขึ้นเองก็ได้ อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่แล้วจะเอาเนื้อเรื่องมาจากมหากาพย์และรามายณะ ซึ่งเป็นเรื่องที่รู้จักกันคืออย่างแพร่หลาย²

เสน่ห์ของกววยอยู่ที่ศิลปะในการแต่งให้เกิดความรู้สึกและเห็นภาพด้วยการใช้พรรณนาโวหาร ซึ่งเปิดโอกาสให้พรรณนาเกินความเป็นจริงได้ ผู้อ่านเองก็มักจะยอมรับและเห็นคล้อยตามคำพรรณนาของกวี โดยไม่สนใจว่าจะจะเป็นจริงได้หรือไม่ เพราะถือว่าโลกของวรรณคดีเป็นอีกโลกหนึ่งต่างหาก ความสนใจของผู้อ่านมุ่งไปที่ความงามทางการใช้ภาษาของกวี เป็นเหตุให้กวีพยายามแสดงความสามารถทางด้านนี้อย่างเต็มที่ คือ มีการใช้ประโยคที่ซับซ้อน และมีความยาวหลาย ๆ บรรทัด, มีอุปมาอุปไมย, สัมผัสสระ, สัมผัสอักษร รวมทั้งมีการเล่นคำอย่างแพร่พราว³ ค้วยเหตุฉะนั้น กววยรุ่นหลัง ๆ จึงให้ความสำคัญแก่นเนื้อเรื่องหรือแก่นเรื่องน้อยมาก โดยจะมุ่งไปที่ศิลปะหรือกลวิธีในการแต่งมากกว่า Winternitz กล่าวว่า กววย เป็นบทกวีนิพนธ์ที่มีความประณีตบรรจง เพียบพร้อมไปด้วยความงามอันล้ำเลิศ เพราะเหตุว่ากวีพยายามใช้บทอุปมาอุปไมยอยู่เนือง ๆ

¹A. Berriedale Keith, A History of Sanskrit Literature (London: Oxford University Press, 1920), p. 19.

²Ibid, p. 88.

³S.N. Dasgupta and S.K. Ee. A History of Sanskrit Literature: Classical Period, Vol. I (Calcutta: Sri Sibindranath Kanjilal, 1962), p. 15.

และบางครั้งก็สามารถคิดบทพูดไปมาอุปไมยที่แปลก ๆ ใหม่ ๆ ขึ้น นอกจากนี้ ยังมีความ
บรรจงในการเลือกเฟ้นคำอย่างละเอียดรอบคอบ¹ ฉะนั้น บางครั้งจึงมีการเรียก
กาวย ว่า Ornate Poetry

กาวย เป็นวรรณคดีที่ชาวอินเดียนิยมกันอย่างมากแพร่หลาย กาวยเรื่องใดมีคุณค่า
และมีความที่เด่นถึงขนาดก็ได้รับการยกย่องให้สูงขึ้นด้วยการขนานนามให้ว่า มหากาวย
ต่อมา ทอติ² ได้บัญญัติลักษณะของมหากาวยไว้ใน กาวยาทุรศ ทำให้กาวยรุ่น
หลัง ๆ มีกรอบหรือกฎเกณฑ์ที่จะตองยึดถือมากขึ้นอีก กฎเกณฑ์ที่ทอติ² ตั้งขึ้นนี้ได้มีการนำ
ไปกล่าวอ้างอยู่เสมอ ๆ เช่น คีต (Keith) , เรอนูและฟิลลิโอซัท (Renou et
Filliozat) ซึ่งกล่าวมีใจความว่า

มหากาวย หรือ สรุคพนุช เป็นวรรณคดีชั้นสูงสุดของอินเดียน ต้องแต่งเป็นโคลก
มีความยาวตั้งแต่ 8 - 30 โคลกหรือมากกว่านั้น [ดังนั้น คำที่มีผู้เข้าใจว่า มหากาวย
ต้องเป็นเรื่องยืดยาว หรือมี volume มาก จึงเป็นการเข้าใจผิด] มหากาวย อาจ
เริ่มคนเรื่องด้วยคำอวยพร, คำไหว้ครูหรือคำนมัสการ, หรือเริ่มด้วยการกล่าวถึงจุด
ประสงค์ในการแต่ง เนื้อเรื่องของมหากาวยอาจจะเป็นเรื่องสรรเสริญเทพเจ้า, สดุดี
วีรบุรุษ, หรือเรื่องราวจากตำนานต่าง ๆ เนื้อเรื่องเหล่านี้ อาจจะเป็นเรื่องจริง,
เรื่องที่วิจิตรนาการขึ้นเอง, หรือเป็นเรื่องที่เอามาจากอิติหาส ในตอนท้ายของเรื่อง
มีการกล่าวถึงจุดประสงค์ข้อหนึ่งในจำนวน 4 ข้อที่มนุษย์ต้องการในชีวิตอันได้แก่
อรรถ ธรรม กามและโมกษะ ตัวเอกของเรื่องจะต้องเป็นคนเฉลียวฉลาดและมีคุณธรรม
นอกจากนั้น สิ่งที่มีมหากาวยจะขาดเสียมิได้ ก็คือพรรณนาโวหารซึ่งเป็นอสังการที่เสริมคุณ
ค่าและสุนทรีย์ให้แก่เนื้อเรื่องเป็นอันมาก ตัวอย่างเช่น พรรณนาความอุดมสมบูรณ์และ
ความสวยงามของบ้านเมือง, ความงามของภูเขา, หองทะเล, ความหรูหราในงานเลี้ยง
ต่าง ๆ การแต่งงาน สภาพของจิตใจเมื่อเกิดการพราวจากกัน ภาพของสงครามตลอด
จนชัยชนะของตัวเอกว่า มีความยิ่งใหญ่และน่ายกย่องเพียงใด ถ้อยคำพรรณนาต่าง ๆ

¹ Keith, op. cit., p. 16.

² ภูค้ำอธิบายความหมายจากภาคผนวก

ควรจะมีควมยาวพอสมควรและสามารถสะท้อนอารมณ์และความรู้สึกได้อย่างชัดเจน มหาकाव्य แบ่งออกเป็นตอน ๆ เรียกว่า สรค แต่ละตอนมีความยาวพอสมควร การเชื่อมเนื้อเรื่องแต่ละตอนของมหาकाव्य เข้าด้วยกันนั้น กวีต้องสามารถเชื่อมต่อไปเข้ากันได้อย่างกลมกลืน ฉันทลักษณ์ที่ใช้อย่างใดก็ตามต้องมีควมไพเราะ และเมื่อจบตอนหนึ่งหรือสรค หนึ่ง ๆ จะมีการเปลี่ยนรูปแบบของฉันทลักษณ์ให้ต่างกันไป เนื้อเรื่องของมหาकाव्य รวมทั้งกลวิธีในการแต่งจะต้องสร้างความประทับใจและความพอใจให้แก่ผู้อ่านซึ่งจะทำให้คุณค่าของมหาकाव्यนั้น ๆ เป็นที่กล่าวขวัญถึงและยอมรับกันทุกยุคทุกสมัย¹

เนื้อเรื่องของมหาकाव्यเช่นเดียวกับกาवย คือ ไม่มีความสำคัญเท่ากับกลวิธีในการแต่งหรือความงามทางกวีนิพนธ์ (poetical embellishment) ซึ่งถือว่าเป็นจุดประสงค์สำคัญของกวี² เพราะเปิดโอกาสให้แสดงความสามารถและแข่งขันกันได้อย่างเต็มที่ ดังนั้น ภาษาที่กวีใช้แต่งมหาकावย จึงมีใช้ภาษาพื้น ๆ ทั่ว ๆ ไป หากแต่เป็นภาษาที่กวีปรุงแต่งขึ้น (artificial language) ด้วยควมวิจิตรบรรจง

มหาकावยของอินเดียมีอยู่หลายเรื่อง เช่น รามวงศ์ และกุมารสังว ของกาลิลาส กิราตารชุนีของภารวิ ศิคุปาลวชของมาฆ ไนษิยจริคของศรีหรรษและภณฎกาवย เป็นต้น

2.2.2 ความหมายตามการแบ่งวรรคคี่สากล

มหากาพยตามการแบ่งวรรคคี่สากล เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปในนามว่า Epic ซึ่งมาจากศัพท์ Epos ในภาษากรีก แปลว่า ถ้อยคำ คำพูด หรือเพลง แต่ต่อมาหมายถึง

¹ เก็บควมจาก Louis Renou et Jean Filliozat. L'Inde Classique: Manuel Des Etudes Indiennes, Tome II (Hanoi: Ecole Française D'Extrême-Orient, 1953), p. 199-200. และ A. Berriedale Keith. Classical Sanskrit Literature: "The Heritage of India Series." (Edinburgh: The University of Edinburgh, 1927), p. 123-4.

² Dasgupta and De, op. cit., p. 175.

วรรณคดีที่มีเรื่องราวสุดที่ความกล้าหาญและคุณธรรมของวีรบุรุษ¹ เช่น เรื่องอิเลียด (Iliad) โอดิสซีย์ (Odyssey) และบทเพลงแห่งโรลองด์ (Chanson de Roland) เป็นต้น

ลิลิตตะเลงพ่ายมีคุณลักษณะของมหากาพย์ตรงกับข้อ 2.3.2 มากที่สุด เพราะกรรมสมเด็จพระปรมาภิไธยในรศทรงมีพระประสงค์ที่จะสละสมเด็จเจ้านเรนทรมหาราชในฐานะที่ทรงเป็นมหาวีรกษัตริย์ของชาติไทย

ถ้าย้อนกลับมาพิจารณาลิลิตตะเลงพ่ายตามความหมายของมหากาพย์ จะพบว่าลิลิตตะเลงพ่ายมีคุณลักษณะตรงกับมหากาพย์ของอินเดียเพียงบางประการเท่านั้น คือ เป็นเรื่องสละวีรกษัตริย์ประการหนึ่ง ประการที่สอง ในตอนท้ายเรื่องกล่าวถึงกรรมของสมเด็จเจ้านเรนทรว่า พร้อมไปด้วยจักรพรรดิวัตร 12 ประการ ดังนี้คือ

1. อนุโตชนสูมี พลกายสูมี - ทรงจักรพรรดิวัตรในชนภายในและหมุ่พลทหาร
2. ขตุติเยสุ - ทรงจักรพรรดิวัตรในกษัตริย์ทั้งหลาย
3. อนุยฺนุเตสุ - ทรงจักรพรรดิวัตรในผู้ติดตามทั้งหลาย
4. พุราหฺมณคหปติเกสุ - ทรงจักรพรรดิวัตรในพราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย
5. เนคมชานปเตสุ - ทรงจักรพรรดิวัตรในชาวนิคมและชาวชนบททั้งหลาย
6. สมณพุราหฺมณเตสุ - ทรงจักรพรรดิวัตรในสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย
7. มิถุคปถุชิสู - ทรงจักรพรรดิวัตรในเนื้อและนกทั้งหลาย
8. อชฺนมการปฎิธเโข - ทรงห้ามการไม่เป็นธรรม
9. อชฺนํ รุณฺปนํ - ทรงบริจาคทรัพย์แก่ผู้ไร้ทรัพย์ทั้งหลาย
10. สมณพุราหฺมณ อปฺสงฺกมิชฺวา ปญฺหปฺจณํ - ทรงเข้าไปหาสมณพราหมณ์แล้วถามปัญหา

¹Encyclopedia Americana, V. 10 (New York: Americana Corporation International Headquarters, 1975), p. 500.

11. อหุมมราคสูตร ปทานี้ - ทรงละความกำหนัดในอธรรม คือไม่ล่วง
ประเวณี

12. วิสมโลกสูตร ปทานี้ - ทรงละความโลภ¹

ประการที่สาม ลิลิตตะเลงพ่ายเต็มไปด้วยโวหารพรรณนาและความงามทางกวีนิพนธ์อย่าง
เยี่ยมยอด กล่าวคือ มีการพรรณนาธรรมชาติ ป่าเขาลำเนาไพร และพรรณาสภาพ
จิตใจของบุคคลที่พรากจากคนรัก เลือกใช้คำที่มีความหมายเด่นและสะท้อนอารมณ์ความ
รู้สึก ประการสุดท้าย เรื่องตะเลงพ่ายแม้จะเอามาจากเรื่องจริงทางประวัติศาสตร์ ก็
ไม่แห้งแล้งน่าเบื่อ เพราะมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เหมาะสม มีหลายรสชวนให้ติดตาม
คลอดเรื่อง

ดังนั้น จึงพอจะสรุปได้ว่า ความหมายของมหากาพย์ที่ปรากฏในหนังสือความรู้
ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย ที่เขียนโดยกล่าวอ้างไว้แล้วในตอนต้นตรงกับ Epic มากกว่า
มหากาพย์ มหากาพย์เรื่องตะเลงพ่ายนี้ได้ชื่อว่า เป็นมหากาพย์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของไทย

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹อ่านรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,
เรื่องเดิม, หน้า 158 - 163.